

دانشگاه شهید باهنر کرمان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

بخش علوم تربیتی

پایان نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش گرایش تعلیم و تربیت اسلامی

تربیت در دیوان شعر منسوب به حضرت علی (ع)

استاد راهنما:

دکتر سید حمیدرضا علوی

استاد مشاور:

دکتر عباسعلی رستمی نسب

مؤلف:

مرضیه خسروی مشیزی

بهمن ماه ۱۳۹۰

تقدیریم به

به تمامی دوستداران علم و دانش و تمامی معلمانی که امید های آینده این مرز و بوم را پرورش می دهند.

به همسر محترم و اندیشمندم که همیشه در امر تحصیل علم مشوق من بوده است ؛

به فرزندان مهربانم، بنت الهدی و فاطمه که برای آنها و تمامی پیروان مکتب اهل بیت، سلامتی و سعادت را از رب العالمین خواستارم.

تشکر و قدردانی

امام علی (ع):

« مَنْ عَلَّمَنِي حَرْفًا فَقَدْ صَيَّرَنِي عَبْدًا »

« هر کسی به من یک حرف بیاموزد، غلام و بنده او خواهم بود. »

بر خود لازم و وظیفه می دانم که از اساتید محترم جناب آقای دکتر حمید رضا علوی و جناب

آقای دکتر عباسعلی رستمی نسب که حدود دو سال تمام، زحمات آموزشی و اداری ما

دانشجویان را متحمل شده اند و در تدریس دروس مختلف راهنمایی های مورد نیاز را تقبل

فرموده اند، نهایت تقدیر و تشکر را نموده و از خداوند منان برای این بزرگوار طول عمر پر برکت

خواستارم.

چکیده

دستیابی به تربیت، از دغدغه‌های اصلی هر نظام آموزشی است. از مسائل مهم نابسامانی وعدم پیشرفت کشورها، موضوع تعلیم و تربیت است. در دیوان شعر منسوب به حضرت علی (ع)، مواردی ملاحظه می‌شود که مربی می‌تواند، انجام آن‌ها را در تمام لحظات آموزشی و تربیتی و در میدان عمل به کار برد. محقق، در این تحقیق، در تلاش است تا به بررسی مسائل هستی؛ یعنی ویژگی‌های خدا، انسان، دنیا و مرگ و استلزامات تربیتی آنها در دیوان منسوب به امام علی (ع) بپردازد. جمع‌آوری اطلاعات، مبتنی بر روش کتابخانه‌ای بوده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که، می‌توان با توجه به صفات خداوند و ویژگیهای انسان، دنیا و مرگ، استلزامات تربیتی آنها را استخراج نمود. و به هدایت و شکوفاسازی همه ارزش‌ها و ابعاد وجودی اش به طور هماهنگ و در مسیر صحیح خود پرداخت. در این راستا، درسی به عنوان دیوان شعر امام علی علیه السلام به زبان ساده و به فراخور پایه‌های مختلف تحصیلی و با استفاده از تکنیک‌های آموزشی و تربیتی جدید، در مدارس، دانشگاه‌ها و در حوزه‌های علمیه موجه جلوه می‌کند.

کلید واژگان:

خدا، انسان، دنیا، مرگ، تربیت، دیوان شعر امام علی (ع)، استلزامات تربیتی

فهرست مطالب

پیشگفتار

فصل اول :

- ۱..... کلیات طرح تحقیق
- ۲..... مقدمه
- ۴..... بیان مساله
- ۸..... هدفهای تحقیق
- ۸..... ضرورت انجام تحقیق
- ۱۱..... سوالات تحقیق
- ۱۱..... تعریف مفاهیم مطرح شده در سؤال های تحقیق
- ۱۲..... پیشینه نظری و تجربی
- ۱۲..... الف) مبانی نظری تحقیق
- ۱۵..... ب) تحقیقات در داخل ایران
- ۱۹..... روش اجرای طرح تحقیق
- ۱۹..... الف) ابزارها و روش جمع آوری داده ها
- ۲۰..... ب) روش تجزیه و تحلیل داده ها یا اطلاعات

فصل دوم:

- ۲۱..... مبانی خداشناسی و استلزامات تربیتی آن در دیوان شعرمنسوب به حضرت علی (ع)
- ۲۲..... مقدمه

- الف: مبانی خداشناسی در دیوان شعر منسوب به حضرت علی (ع): ۲۳
- ۱- خداوند خالق است..... ۲۳
  - ۲- خداوند عالم و آگاه است..... ۲۵
  - ۳- خداوند اصدق و راستگوترین است..... ۲۸
  - ۴- خداوند حسیب است..... ۲۸
  - ۵- خداوند عزیز است..... ۳۱
  - ۶- خداوند مالک است..... ۳۳
  - ۷- خداوند رازق است..... ۳۴
  - ۸- خداوند عفو است..... ۳۷
  - ۹- خداوند قادر است..... ۴۰
  - ۱۰- خداوند ناصر است..... ۴۴
  - ۱۱- خداوند هادی است..... ۴۵
  - ۱۲- خداوند غنی و بی نیاز است..... ۴۷
  - ۱۳- خداوند باقی است..... ۴۹
  - ۱۴- خداوند حق است..... ۵۰
- ب- استلزامات تربیتی مرتبط با مبانی خداشناسی در دیوان شعر منسوب به حضرت علی (ع): ۵۲
- ۱- خالق بودن خداوند..... ۵۲
  - ۲- عالم بودن خداوند..... ۵۴
  - ۳- صادق بودن خداوند..... ۶۰
  - ۴- حسیب بودن خداوند..... ۶۴
  - ۵- عزیز بودن خداوند..... ۶۶
  - ۶- مالک بودن خداوند..... ۷۲

- ۷- رازق بودن خداوند.....۷۵
- ۸- عفو بودن خداوند.....۸۰
- ۹- قادر بودن خداوند.....۸۴
- ۱۰- ناصر بودن خداوند.....۸۶
- ۱۱- هادی بودن خداوند.....۸۸
- ۱۲- غنی بودن خداوند.....۹۰
- ۱۳- باقی بودن خداوند.....۹۳
- ۱۴- حق بودن خداوند.....۹۷

فصل سوم:

- مبانی انسان شناسی و استلزامات تربیتی آن در دیوان شعرمنسوب به حضرت علی (ع).....۱۰۴
- مقدمه.....۱۰۵
- الف- مبانی انسان شناسی در دیوان شعرمنسوب به حضرت علی (ع):.....۱۰۶
- ۱- انسان ضعیف آفریده شده است.....۱۰۶
- ۲- انسان به فکر و عمل گناه دچار می شود.....۱۰۸
- ۳- انسان حریص است.....۱۱۲
- ۴- انسان دارای نفس وسوسه گراست.....۱۱۳
- ۵- انسان بخیل است.....۱۱۷
- ۶- انسان ناسپاس است.....۱۲۰
- ۷- انسان دارای عقل است.....۱۲۲

- ۸- انسان هدایت پذیر و هدایت گر است..... ۱۲۸.....
- ب: استلزامات تربیتی مرتبط با مبانی انسان شناسی در دیوان شعر منسوب به حضرت علی (ع): ... ۱۳۵
- ۱- ضعف انسان..... ۱۳۵.....
- ۲- به گناه دچار شدن انسان..... ۱۴۰.....
- ۳- حریص بودن انسان ..... ۱۴۹.....
- ۴- دچار وسوسه شدن انسان..... ۱۵۳.....
- ۵- بخیل بودن انسان..... ۱۵۸.....
- ۶- ناسپاس بودن انسان ..... ۱۶۵.....
- ۷- دارای عقل بودن انسان ..... ۱۶۹.....
- ۸- هدایت پذیر بودن انسان ..... ۱۷۹.....

فصل چهارم :

- مبانی دنیا شناسی و استلزامات تربیتی آن در دیوان شعر منسوب به حضرت علی (ع)..... ۱۸۶.....
- مقدمه..... ۱۸۷.....
- الف: مبانی دنیا شناسی در دیوان شعر منسوب به حضرت علی (ع): ..... ۱۸۸.....
- ۱- دنیاسرای فریب..... ۱۸۸.....
- ۲- دنیا سرای امل ..... ۱۹۱.....
- ۳- دنیا سرای حرص و طمع ..... ۱۹۴.....
- ۴- دنیاسرای سختی ..... ۱۹۵.....
- ۵- دنیاسرای فنا و ناپایداری ..... ۱۹۷.....
- ۶- دنیا سرای توشه برداشتن ..... ۲۰۰.....

- ب- استلزامات تربیتی مرتبط با مبانی دنیا در دیوان شعرمنسوب به حضرت علی (ع): ۲۰۱
- ۱- سرای فریب بودن دنیا..... ۲۰۱
- ۲- سرای امل بودن دنیا..... ۲۰۷
- ۳- سرای حرص بودن دنیا..... ۲۱۲
- ۴- سرای سختی بودن دنیا..... ۲۱۷
- ۵- سرای فنا و ناپایداری بودن دنیا..... ۲۲۴
- ۶- سرای توشه برداشتن دنیا..... ۲۳۲

فصل پنجم:

- مبانی مرگ شناسی و استلزامات تربیتی آن در دیوان شعرمنسوب به حضرت علی (ع): ۲۴۰
- مقدمه..... ۲۴۱
- الف: مبانی مرگ در دیوان شعر منسوب به حضرت علی (ع): ۲۴۲
- ۱- ترس از مرگ ۲۴۲
- ۲- غفلت از مرگ..... ۲۵۰
- ۳- مرگ نزدیک..... ۲۵۲
- ۴- مرگ یک سنت قطعی و حتمی..... ۲۵۳
- ۵- حسابرسی پس از مرگ..... ۲۵۵
- ۶- مرگ همگانی..... ۲۶۲
- ب - استلزامات تربیتی مرتبط با مبانی مرگ: ۲۶۵
- ۱- ترس آور بودن مرگ..... ۲۶۵
- ۲- غفلت نمودن از مرگ..... ۲۷۳
- ۳- نزدیک بودن مرگ..... ۲۷۸

۴- سنت قطعی و حتمی بودن مرگ..... ۲۸۱

۵- مورد حسابرسی قرار گرفتن پس از مرگ ۲۸۳

۶- همگانی بودن مرگ..... ۲۸۹

فصل نهم :

نتیجه گیری..... ۲۹۲

پیشنهادها..... ۳۰۳

محدودیت ها..... ۳۰۵

منابع ۳۰۶

پیشگفتار

حمد و سپاس و ستایش خداوند عزیز و کریمی را که رحمان و رحیم و حکیم و خبیر و علیم و دارای اسماء حسنی و همه صفات کمالیه است و با درود فراوان به روان مطهر و ملکوتی خاتم الانبیاء حضرت محمد مصطفی (ص) سرور کائنات و درود خالصانه به ارواح طیبه ائمه معصومین (ع) اجمعین انوار همیشه تابان هستی که همگی از اولاد طاهرین حضرت زهرا (س) کوثر همیشه جاری فردوس برین می باشند. با عرض ادب و ادای احترام، به ساحت ملکوتی مولای متقیان اسوه زاهدان عالم، سرآمد عارفان و قهرمانان و مقتدای عابران و حامی مستضعفان و مظلومین جهان و شهید محراب حضرت علی (ع) فرد همیشه جاوید تاریخ. آنچه پیش روی شماست، قطره ای از اقیانوس بیکران علوم علوی در دیوان شعر منسوب به حضرت علی (ع) است. در تعریف دیوان شعر منسوب به آن حضرت، فقط همین بس که گفته شود، کتابی است که از مولای متقیان امیرالمؤمنان (ع) صادر شده، و کلامی است که به بلندی و عظمت آن به غیر از کلام وحی، از کسی صادر نشده است. این کلام کسی است که خود می فرمایند: «يَنْحَدِرُ عَنِّي السَّيْلُ، وَ لَا يَرْقَى إِلَيَّ الطَّيْرُ» (خطبه ۳)؛ علوم و معارف و فضایل از چشمه فیض من، مانند سیل سرازیر می شود، و عقل تیزپرواز در فضای علوم و فضایل هر چه اوج گیرد، به رفعت علمی من نمی رسد.

چون این علوم از صدر نبوی سرچشمه گرفته و در سینه علوی پرورش یافته به اوج رسیده، لذا دیوان شعر منسوب به حضرت علی (ع) دُرِّ گم شده ای است در متون اسلامی که از چنین شخصیت صادر شده، تا مخاطبان خود را، از مُلک به ملکوت بالا برده و این فرش نشینان را به عرش اعلی اوج دهد. جذابیت و زیبایی کلام مولای متقیان (ع) به اینجانب جرأت بخشید تا من هم از این چشمه جوشان جرعه ای بگیرم و بسان برگ سبز بهار یاران، هدیه نمایم. که این پایان نامه با موضوع تربیت در دیوان اشعار منسوب به حضرت علی (ع) با تاکید بر ویژگیهای خدا و انسان و دنیا و مرگ و استلزامات تربیتی آن تدوین گردیده است تا به نتایجی در پرورش و شکوفا سازی ابعاد گوناگون شخصیت انسان در ابعاد آموزشی و تربیتی کاربرد دارند، دست یابد.

این پایان نامه شامل ۶ فصل است که در فصل اول که به عنوان کلیات طرح تحقیق شامل مقدمه، بیان مسئله، هدف های تحقیق، ضرورت تحقیق، استفاده کنندگان از نتایج تحقیق، سئوالات تحقیق، تعریف مفاهیم مطرح شده در سؤال های تحقیق، پیشینه نظری و تجربی، روش مطرح شد. در فصل دوم صفات خداوند که شامل صفاتی چون، خداوند خالق است، خداوند علیم است، خداوند اصدق و راستگوترین است، خداوند حسیب است، خداوند عزیز است، خداوند مالک

است، خداوند رازق است، خداوند عفو است، خداوند قادر است، خداوند ناصر است، خداوند هادی است، خداوند غنی و بی نیاز است، خداوند حق است، خداوند باقی است و پس از آن استلزامات تربیتی این ویژگیها مطرح شد. در فصل سوم مبانی و ویژگیهای انسان که شامل انسان ضعیف است، انسان دچار گناه می شود، انسان حریص است، انسان دچار هوای نفس می شود، انسان بخیل است، انسان ناسپاس است، انسان دارای عقل و خرد است، انسان هدایت پذیر است و پس از آن استلزامات تربیتی این ویژگیها مطرح شد. در فصل چهارم در رابطه با ویژگیهای دنیا در دیوان شعر منسوب به حضرت علی (ع) که شامل: دنیا سرای فریب، دنیا سرای امل، دنیا سرای حرص و طمع، دنیا سرای سختی، دنیا سرای فنا و ناپایداری، دنیا سرای توشه برداشتن و پس از آن استلزامات تربیتی این ویژگیها مطرح شد. در فصل پنجم مبانی و ویژگیهای مرگ در دیوان شعر منسوب به حضرت علی (ع) مطرح گردید که شامل: ترس از مرگ، غفلت از مرگ، مرگ نزدیک، مرگ یک سنت قطعی و حتمی، حسابرسی پس از مرگ، مرگ همگانی و پس از آن استلزامات تربیتی مرتبط با این ویژگیها مطرح گردید.

در پایان خداوند سبحان را شاکرم که این توفیق را به بنده ناچیز عنایت فرمود تا بتوانم در حد وسع خود از کلام مولای متقیان (ع) بهره گرفته و تقدیم محبان آن حضرت نمایم. و همچنین لازم است از تمام کسانی که به نحوی حقیر را در انجام اینکار یاری نموده اند، قدردانی نمایم. با توجه به عظمت دیوان شعر منسوب به حضرت علی (ع) و قلت بضاعت علمی و عملی حقیر، یقیناً خالی از ایراد نیست؛ از این رو از همه اهل فضل و کمال، امید عفو و اغماض را دارم.

فصل اول

کلیات طرح تحقیق

مباحث تربیتی، از بنیادی ترین مباحث علوم انسانی است؛ که با بسیاری از مباحث دیگر رشته های علوم ضروری، ارتباط تنگاتنگ دارد و در اخلاق و سازندگی، خود سازی و جامعه سازی، مورد استفاده قرار می گیرد. بدیهی است سعادت فرد و جامعه، تکامل و ترقی انسان ها و خانواده ها، پیشرفت یا عقب ماندگی جوامع بشری، سلامت جسم و جان بشریت، همه و همه به مباحث تربیتی، مسئله تربیت مربوط می شود.

از این جهت راه تربیت، راهی است که همه وجود آدمی را، مورد توجه قرار می دهد و هیچ وجهی از وجوه او را، تعطیل نمی گذارد و فطریات آدمی را، شکوفا می سازد. در این راستا، اسلام به مثابه کاملترین دین الهی چشم اندازی عمیق و تصویری همه جانبه از هستی، انسان، خدا، دنیا، مرگ، فراروی بشری گذارد. (دلشادتهرانی: ۱۳۸۵).

خداوند متعال، ضامن حفظ دین است تا در هر دوره از ادوار زندگی بوسیله حجت ها و نمایندگان خود، حقایق دین را از اوهام و خرافات تمیز داده و آن را از زوال و اضمحلال حفظ می نماید (کمپانی، ۱۳۵۱). این صحیح نیست که پروردگار جهان، بندگانش را به حال خود رها کرده تا در بین راههای خطرناک و شبهه ناک، حیران و سرگردان باشند! (ارگانی بهبهانی حائری، ۱۳۷۹: ۱۴).

پس آموزه های تربیتی پیامبر و عترت آن حضرت، بهترین مسیر تربیت است. علی (ع) نمونه کامل تربیت دنیوی و سرچشمه سیر دادن آدمیان، به مقصد کمال است. آن حضرت در خطبه ۱۵۴ فرمودند: «ما خاضعان و یاران و گنجهوران نبوت و درهای رسالتیم و در خانه ها، جز از درهای آن نتوان وارد شد».

ابن ابی الحدید درباره فصاحت و بلاغت مولا علی (ع) می گوید: «کَلَامُهُ فَوْقَ كَلَامِ الْخَلْقِ وَ دُونَ كَلَامِ الْخَالِقِ» علی سر آمد همه فضایل و سرچشمه آنها است و در عظمت، هیچکس به پای او نرسیده و هرکس هر علم و فضلی دارد، از علی (ع) گرفته است (سبّاح، ۱۳۸۶: ۲۷۳).

رمضان عبدالهادی، در کتاب روائح الیّان فی خطاب الامام، سبک ادبی امام علی (ع) را به دو بخش نثر و شعر تقسیم کرده است و دیوان حضرت را به عنوان شعر معرفی نموده است و عناصر ادبی موجود در کلام علی (ع)، در چهار قسم ارائه کرده است: ۱- بلاغت که ارتباط لفظ و معنا، تسلسل پیوستگی الفاظ، زیبایی کلام در به کار بردن صنایع لفظی و معنوی و تضمین آیات قرآن و

احادیث پیامبر است. ۲- افکاری که با برهان همراه است ۳- عاطفه ۴- قوه خیال (خانه پژوهش قم، ۱۳۸۳: ۵۰۶).

استاد شهید مطهری در این باره می نویسد: از امتیازات برجسته سخن امیرالمؤمنین این است که، محدود به زمینه خاص نیست، تنها در یک میدان اسب نتاخته است و در میدان های گوناگون، تکاوریان را به جولان در آورده است (دلشاد تهرانی، ۱۳۸۴: ۱۹).

البته، باید اذعان کرد، توضیح و تبیین کلام قدسی امام علی (ع) در قالب نظام بشر عادی، اگر چه نمی تواند حق مطلب را به طور کامل بیان کند اما در هر صورت ضرورت مسئله و نیاز جامعه کنونی، زمینه های پی جویی و ریشه یابی مسائل تربیتی، آن هم در سیره نظری و عملی شخصی چون مولای متقیان علی (ع) که تجسم یک انسان الهی است را فراهم آورده است. تا در زمینه مسائل تربیتی خدا، انسان، دنیا، مرگ آگاهی های لازم بدست آورده که باید با استفاده از رهنمودهای حیاتی حضرت علی (ع)، در جهت رسیدن به اهداف والای تربیت کوشید.

امام علی (ع)، در اشعار این مجموعه، درسهایی از اصول عقاید، اخلاق و عرفان، دعا و سیاست و اجتماع و ویژگی های خدا، انسان، دنیا، مرگ، میدان نبرد و... سخن گفته است و با موضوعات متنوع، دریایی از معارف را به شیفتگان حقیقت عرضه می نماید. اشعار این مجموعه، گنجینه گرانبهاست که حکمت های آن همانند رشته های مروارید، درخشان است و مسیر انسان را در تاریکی ها، روشن می کند و به او امید می دهد که چگونه خود را بسازد و با دیگران رفتار کند و چگونه با دوست و با دشمن، روبرو شود و بر آنها تأثیر بگذارد و آسیب نپذیرد و همچنین با شناخت اوصاف و با دارا بودن این ویژگیها، هرکس به فراخور حال و به قدر دانش خود، می تواند از این دیوان بهره مند شود؛ چه هنرمند و شاعر و چه ادیب و سخندان باشد و چه سیاستمدار و حاکم باشد و چه جنگاوری که می خواهد اصول نبرد و رویارویی با دشمن را بداند و چه معلم اخلاق و عارفی که می خواهد شاگردان خود را تهذیب و تربیت کند. دیوان اشعار منسوب به امام علی (ع)، میراث گرانبهای فرهنگ اسلامی ماست که باید آن را ارج نهاده و در حد توان، از آن بهره مند شد.

لذا، با توجه به گفتارها، سخنان، کردار و رفتار آن حضرت در آثار به جا مانده از ایشان به خصوص دیوان شعر منسوب به آن حضرت، سعی در تبیین و تنظیم آموزه ها و استلزامات تربیتی در مورد مسایل هستی، (خدا، انسان، دنیا و مرگ) می شود. امید است با یاری خداوند گوشه ای از عظمت سخنان آن حضرت مورد تحقیق و بررسی قرار گیرد و در اختیار دیگران گذاشته شود.

بیان مسئله

تعلیم و تربیت انسان، با رشد و کمال انسان و زندگی شایسته او سر و کار دارد. اگر انسانها، مباحث تربیتی را بدرستی بشناسند، و هدفداری آن را بدانند و می توانند خود و خانواده و جامعه خود را تربیت و اصلاح کنند و به سوی خوبی ها و ارزش های اخلاقی سوق دهند. که، هدف اساسی همه انبیاء و امامان، تحقق این آرمان ارزنده الهی است.

از آنجا که انسان موجودی پیچیده است تعلیم و تربیت او نیز پیچیده است و نیازمند بهره گیری از علوم مختلف است. اما، با اینکه انسان با همه پیشرفتی که در صنعت و تکنولوژی داشته، به علت نداشتن یک جهان بینی صحیح و فقدان یک دیدگاه درست در امر تعلیم و تربیت و همچنین عدم آشنایی با مکانیسم رفتاری، گرفتار بحران های شدید و ناهماهنگی های فراوان در فرایند تعلیم و تربیت انسان در جهان گردیده است (فرهادیان، ۱۳۷۲).

تمام انحرافات انسان امروزی، در تمامی جنبه های زندگی فردی و اجتماعی ناشی از عدم حاکمیت فرهنگ و هدایت الهی است. انسان، در زندگی خواه ناخواه، همچنانکه خوشی ها و ناخوشی ها، به دست آوردن ها و کام یابی هایی دارد؛ رنج ها و مصائب و شکست ها و از دست دادن ها، تلخی ها و ناکامی هایی نیز دارد. و خواه ناخواه، چراغ عمرش رو به خاموشی می گراید و ناتوانی و ضعف و پیری و سایر عوارض، چهره زندگی انسان را دگرگون می کند و اندیشه مرگ و نیستی و چشم بستن از هستی و جدایی از کسانی که به آن ها دلبستگی داشته، رفتن و جهان را به دیگران واگذاشتن، به نوعی دیگر انسان را رنج می دهد، که همه اینها هر کدام به نوعی سبب اضطراب هایی در انسان می شود (استیفن به نقل از دادستان، ۱۳۷۶: ۱۱۶).

از طرفی، کنکاش در عرصه معرفت حق، با همه ارزش والای آن، برای کسانی که آمادگی علمی و عملی لازم را برای رسیدن به معرفت توحیدی کسب نکرده اند؛ دشوار است و چه بسا، به جای هدایت، به تباهی و هلاکت انجامد و علم، خود حجابی برای فهم حقیقت گردد (رفیعی و آقایی، ۱۳۷۹: ۴۱).

چنان که امام علی (ع) در خطبه ۱۰۸ نهج البلاغه می فرماید: «مردمی که از چراغ حکمت بهره ای نیند و ختنند، آتشنه علم را برای روشنی جان نیفروختند. پس آنان چون چارپایانند که، سرگرم چرا هستند، یا چون خرسنگهای سختند که، گیاهی نرویانند» (دلشاد تهرانی، ۱۳۸۴: ۱۶۵).

از طرف دیگر کسی که شکوه و عظمت واقعی دین اسلام و مسئله تعلیم و تربیت را در می یابد، به جای تقلید ناآگاهانه از مکاتب غربی، که با فطرت خداجو و فرهنگ دینی اش سازگار نیست؛ می فهمد که مفاهیم اسلامی و برنامه های تربیتی در مکتب دین اسلام، همه برای این است که انسان را یاری کند تا هر چه سریعتر به تربیت حقیقی نائل شود و از اتلاف وقت و نیروی او جلوگیری شود، چنانچه هر اندازه که سرمایه عمر یا نیروی انسان تلف شود، به همان اندازه، هدفش به تعویق خواهد افتاد و این بزرگترین خسران برای انسان است (حسینی زاده، ۱۳۶۰: ۲۷۷).

عدم تعلیم و تربیت در جامعه، باعث گسترش افسردگی در انسانها و آموزش های بی هدف و... شده و این مسائل نشان می دهد که ما نیازمند شناسایی یک نظام تربیتی صحیح در کشور هستیم. انسانها هیچ گاه از تربیت و هدایت انسان های الهی بی نیاز نیستند تا با اقتدا به سیمای فکری، اعتقادی، علمی و اخلاقی آنان، راه سعادت دنیا و آخرت خویش را بیابند. بدون تردید مطالعه آثار و افکار پیشوایان که همه از منبع وحی و الهام نشأت گرفته خیر محض می باشد و نتایج نیکوی بسیاری در بر دارد. آشنایی با هدف های متعالی آن بزرگواران و راه و روشی که در دوران حیات معمول داشته اند، اوامر و نواهی شان همگی نشانگر خط مشی صحیح و واقعی است که بایستی همواره آنها را مد نظر داشته باشیم. و درگیر و دار زندگی ملاک و میزان قرار دهیم. در عمل در مسیر واقعی و حقیقی آنها بوده و به این ترتیب، نمونه و سرمشقی برای دیگران شویم و کوششی در آشنا ساختن و ارشاد دیگران نماییم تا هم خود سعادت مند گردیم و هم سایرین را بدین موهبت رهنمون شویم (حائری کرمانی، ۱۳۶۳: ۱۹۱).

از این رو برای ساماندهی تعلیم و تربیت، باید پیروی از منابع تربیتی که شامل معارف دینی باشد تا سعادت و رستگاری انسان محقق شود. لذا شایسته است که این منبع تربیتی دینی متصل به منبع وحی باشد که همان پیروی از نظام هدایتی ائمه اطهار است.

امام علی (ع) یکی از آن گوهرهای ناب اهل بیت (ع) است که می توان، به تبیین آموزه های تربیتی ایشان پرداخت. اندیشه علی (ع)، گفتارش و کردارش و شیوه زندگی و درس های عبرت آموز همراه با نوع خاص زندگی مادی و معنوی او برای همه نسل ها و همه زمان ها و در همه مکان ها باقی مانده است (عقیقی بخشایشی، ۱۳۸۱: ۱۲۲).

پیروی از امام علی (ع) و الگو قرار دادن راه و رسم زندگی آن بزرگ معصوم الهی، بر این حقیقت تکیه دارد، که امام چگونه بود؟ تا آنگاه بدانیم که چگونه باید باشیم، زیرا خود در خطبه ۶ فرمود:

«ای مردم! همانا سوگند به خدا، من شما را به عمل پسندیده ای تشویق نمی کنم؛ جز آنکه در عمل کردن به آن از شما پیشی گیرم و شما را از گناهی، باز نمی دارم؛ جز آنکه پیش از نهی کردن، خود آن را ترک کرده ام» (دستی، ۱۳۸۰: ۱۰-۱۱). پیامبر (ص) فرمودند: «آنانکه از علی پیروی نمودند، اهل نجات و بهشتند» (همان: ۱۲).

شبهی شمل از پیشوایان منطق مادی می گوید: امام علی (ع)، بزرگ ترین بزرگان جهان و یکتا نسخه زمان بود که جهان شرق و غرب در عالم قدیم و جدید صورتی بسان این نسخه که مطابق اصل خود باشد ندیده است (عبدالفتاح، ترجمه طالقانی: ۱۳۵۳).

امام علی (ع) خود را چنین معرفی می کنند:

أنا عليُّ وابنُ عبدِ المطلبِ   أخوا النَّبيِّ المصطفىِّ المُنْتَجَبِ

من علی فرزند عبد المطلب، برادر محمد (ص) پیامبر خدا و برگزیده او می باشم (میر قادری، ۱۳۸۵: ۷۰).

أنا عليُّ وابنُ عبدِ المطلبِ   نحنُ وبيتِ اللهِ أُولىٰ بالكتبِ

من علی فرزند عبد المطلب هستم. سوگند به خانه خدا، ما به کتاب های آسمانی سزاوارترین (میر قادری، ۱۳۸۵: ۷۳).

با بررسی و مطالعه اسناد، این ادعا به طور قاطع مورد تاکید است که بعد از پیامبر (ص) حضرت علی (ع) استعداد و شایسته هدایت و تربیت انسان را متناسب با خلقت دارد. که این اسناد جامعیت شخصیت آن حضرت در مبانی نظری توأم با رفتارهای عملی را نشان می دهد و می تواند ما را به کامل ترین آموزه های تربیتی، رهنمون سازد.

انسان، در روزگار اقتدار صنعت و تکنولوژی و عصر انفجار علم بیش از هر زمان دیگر نیازمند به یافتن هویت دینی است، انسان در بهبوحه بحران معنویات و فقدان اخلاقیات سرخورده از اندیشه های لیبرالیسم، سکولاریسم و غیره گریزان از حرف های اسارت بار غربی تشنه تر از همیشه در جستجوی چشمه هستی بخش و گوارای معنویت و بینش واقعی و پایدار است تا جایگاه و ارزش واقعی خود را در نظام احسن آفرینش بازابد (نجاتی به نقل از آقاملایی، ۱۳۸۱: ۲۳۵). به طوریکه تجربه تاریخی نشان داده است که حاکمان سیاستمداران و مریبان بزرگ با نظریه های تربیتی خود

نتوانسته اند حقانیت تربیت را نشان دهند، چرا که محصول تربیتی آنها افراد حاکمی اند که به جای کمک به سعادت‌مندی انسانها، به سلطه‌طلبی و ناامن نمودن محیط انسانی می‌پردازند.

از طرف دیگر در این عصر، شعرهای کاذب غربی دیگر پاسخگوی خواسته‌های حسی، عاطفی نسل غالب جامعه نیست. و این شعرهای بی‌مفهوم و فاسد غربی، جز اضطراب و مشکلات عصبی و ناراحتیها و مأیوس شدن‌ها چیزی در پی ندارد. از آنجا که انسان‌ها، در فرازو فرود‌های زندگی و کار و تحصیل، گاهی با مشکلات و موانعی روبرو می‌شوند که آرامش را از آنان سلب و ناراحتی‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی را در آنان تشدید و از آنها انسان‌های خسته و ملول و افسرده و ناامید می‌سازد، که گویی، هیچ‌امیدی به آینده و اصلاح امور ندارند؛ در چنین شرایطی، اشعار و سخنانی که از منبع عصمت نشأت گرفته باشد، شناخت و بینش صحیحی نسبت به مبانی هستی یعنی خدا، انسان و دنیا و مرگ بدهد، می‌تواند تلخی‌ها، غم‌ها، حسرت‌ها و اضطراب‌های روحی را از دل یک فرد بزدايد و جای آن را بذر امید و نشاط و باور بنشانند.

بی‌تردید کاوش در سرچشمه‌های نور اهل بیت (ع) و بازخوانی سیره و آموزه‌های آن بزرگواران در روزگار ما، مانند همه روزگاران، خدمتی بزرگ به انسانیت است. خدمتی که فراتر از آن خدمتی مقصود نیست و از این روی بر تمامی کسانی که دل آنان برای انسان می‌تپد لازم است که با ژرف‌اندیشی و ژرف‌کاری در معارف اهل بیت (ع) گهرهای مناسب و آموزه‌های رهایی بخش این گنجینه عظیم و الهی را، استخراج کنند. و به بشر تشنه و جگر سوخته عصر حاضر، ارائه نمایند. همچنین، ضرورت دارد که مصلحان دین آشنا، مسائل جدید را با قرآن و سنت مطابقت داده و قوانین جدید را با الهام از این منبع استخراج و برای هدایت بشر در همه زندگی ارائه دهند (آقاملایی، ۱۳۸۱: ۱۲۶).

در نظام جمهوری اسلامی ایران آنچه بیش از هر امری ضروری به نظر می‌رسد برقراری ارتباط میان دانش‌ها و علوم انسانی با نیازها و چالش‌های عینی در پیش رو است و باید بتوان با عرضه حوادث واقع به منابع غنی اسلامی پاسخ‌های مناسب با شرایط زمان و مکان را بدست آورد و موانع تربیت را به درستی شناخت و با این شناخت، بستر مناسب تربیت فطری را فراهم کرد. اینجاست که معلمین و مسئولین در امر آموزش و پرورش اسلامی باید برای بارور ساختن فکر خویش خصوصاً در زمینه‌های اصلی هستی یعنی خدا، انسان، دنیا و مرگ بیشتر مطالعه کنند و بر پایه یافته‌های نظری و عملی اسلامی به تربیت نونهالان و نوجوانان و جوانان مسلمان، همت گمارند.

این تحقیق آنچه را که انسانها به طور فطری به دانستن آن نیاز دارند را در بر می گیرد، که معرفت به آنها از طریق سخنان ائمه اطهار بویژه مولا علی بن ابیطالب، باعث می شود تا انسان هارموز چگونه زندگی کردن و رسیدن به تعالی و تکامل را بهتر بدانند و در پرتو تربیت و بینش صحیح به اهداف و آرمانهای خود دست پیدا کند و به مدال افتخار عبودیت و تسلیم نائل آیند.

از طرف دیگر با توجه به پیشینه تحقیق، تربیت با تاکید بر مبانی خدا، انسان، دنیا و مرگ در دیوان شعر منسوب به آن حضرت از دیدگاه تربیتی کار نشده است؛ لذا این مسائل، محقق را علاقمند نمود تا با مراجعه به منبع دیوان شعر منسوب به امام علی (ع) به شناسایی ویژگی های خدا، انسان، دنیا و مرگ و استلزامات تربیتی مربوط به آن پردازد.

هدف های تحقیق

- ۱- شناسایی ویژگی های خدا در دیوان شعر منسوب به امام علی (ع) و استلزامات تربیتی آن
- ۲- شناسایی ویژگی های انسان در دیوان شعر منسوب به امام علی (ع) و استلزامات تربیتی آن
- ۳- شناسایی ویژگی های دنیا در دیوان شعر منسوب به امام علی (ع) و استلزامات تربیتی آن
- ۴- شناسایی ویژگی های مرگ در دیوان شعر منسوب به امام علی (ع) و استلزامات تربیتی آن

ضرورت انجام تحقیق

امام علی (ع) درباره ضرورت تربیت می فرمایند:

مَا لِلْفَتَى حَسَبٌ إِلَّا إِذَا كُمَلَتْ   آدَابُهُ وَ حَوَى الْأَدَابَ وَالْحَسْبَا
فَاطْلُبْ فَدَيْتَكَ عِلْمًا وَ اَكْتَسِبْ أَدْبًا   تَظَفَّرْ يَدَاكَ بِهِ وَ اسْتَجْمِلِ الطَّلْبَا

اگر وجودی براساس تقدیر خداوندی از نقره ساخته شده باشد؛ وقتی که تربیت اخلاقی پیدا کند، طلا می شود. جوانمرد وقتی شخصیت خودرامی یابد که اخلاقش، کامل شود و آن را در کنار اصل و نسب خانوادگی قرار دهد (میر قادری، ۱۳۸۵: ۴۳).

برای هر موجودی کمالی است که هدف خلقت او به تبع آن هدف، رسیدن به آن کمال است، هدف تعلیم و تربیت، تسهیل سیر صعودی و استکمالی انسان به سوی حالت کمالی است که در خلقتش مقدر شده است (شکوهی، ۱۳۷۴: ۴۸). در واقع، هدف نهایی تعلیم و تربیت در اسلام،